

טלית שכולה תכלת

במדבר רבה יח ג פרשת קרח – מציצית ותכלת למחלוקת ללא תוחלת¹

"ויקח קרח" מה כתוב למעלה מן הענין? "ועשו להם ציצית ... ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת" (במדבר טו לח) - קפץ קרח ואמר למשה: טלית שכולה תכלת מהו שתהא פטורה מן הציצית? אמר לו: חייבת בציצית. אמר לו קרח: טלית שכולה תכלת אין פוטרת עצמה, ארבע חוטיין פוטרות אותה?² - בית מלא ספרים מהו שיהא פטור מן המזוזה? אמר לו: חייב במזוזה.³ אמר לו: כל התורה כולה רע"ה פרשיות אינה פוטרת את הבית,⁴ ושתי פרשיות שבמזוזה פוטרות את הבית?⁵ אמר לו: דברים אלו לא נצטויות עליהן ומלבד אתה בודק? זהו שכתוב: "ויקח קרח" - אין ויקח אלא לשון פליגא, שלבו לקחו, וכענין שנאמר: "מה יקחך לבדך" (איוב טו).⁶

... אמרו חכמים: חכם גדול היה קרח ומטועני הארון היה⁷ ... וכשאמר משה: "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת" (במדבר טו לח), מה עשה קרח? מיד ציוה ועשו ר"נ (מאתיים וחמישים) טליתות של תכלת, ונתעטפו בהן אותן ר"נ ראשי סנהדראות שקמו על משה, שנאמר: "ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים". ומי הם? "נשיאי עדה קריאי מועד". עמד קרח ועשה להם משתה ונתעטפו כולם בטליתות של תכלת. באו בני אהרן ליטול מתנותיהם: חזה ושוק, עמדו כנגדן אמרו להן: מי צוה אתכם ליטול כך? לא משה? לא ניתן לכם כלום, לא דבר המקום כך.⁸

מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה פרשת קרח – הכל מקנאה על מינויים

"ויקח קרח" ... שמשך כל גדולי ישראל והיטם אחריו. ... על ידי מה נחלק? על ידי אלצפן בן עוזיאל בן אחי אביו שנתמנה נשיא על משפחתו ... אמר קרח: ד' בנים היו עם אביו (קהת) ... עמרם הבכור זכה משה למלכות ואהרן לכהונה גדולה. מי ראוי ליטול השנייה, לא השני יצהר? אני בנו של יצהר אני ראוי להיות נשיא על משפחתי, והוא מינה בנו של עוזיאל, קטן בן של אחי אבא יהי גדול עלי! הריני חולק ומבטל כל מה שעשה. מה כתיב למעלה מן הענין? פרשת ציצית. קפץ קרח ואמר למשה: טלית שכולה תכלת מה שתהא פטורה מן הציצית, א"ל חייבת ... בית מלא ספרים מהו שתהא פטורה מן המזוזה? א"ל חייבת וכו'.⁹

¹ מדרש זה מופיע במקבילה בתנחומא פרשתנו סימן ב, כמעט מילה במילה. ראו תיאור [מדרש במדבר רבה](#) והקשר עם תנחומא.

² כאן אין משה עונה בשנית לקרח שממשיך בקושיותיו הלמדניות, אם משום שמה כבר מבין שאין טעם לענות לו והכל ניגוח וניצוח, אם משום שקרח ממשיך מיד לשאלה הבאה ולא מחכה לתשובתו של משה.

³ השאלה על ציצית ברורה, בשל הקשר עם מצוות ציצית שבה מסתיימת הפרשה הקודמת ושנראה עוד במפורט להלן. אבל מזוזה מנל? מזוזה היא חידוש של ספר דברים, בפרשה ראשונה של קריאת שמע (דברים פרק ו) ובפרשה שנייה (דברים פרק יא). המזוזה הקודמת נזכרת ביציאת מצרים ובדיני עבד. מנין ידע זאת קרח? התשובה להלן: "חכם גדול היה קרח ומטועני הארון היה", הציץ בספר התורה שבארון וידע ...

⁴ עניין זה שהתורה נחלקת לרע"ה (275) פרשיות אינו מוכר לנו (בתנחומא רע"ה פרשות). ידידינו מרדכי ווינטרוב המתמחה בסדרי קריאת התורה הקדומים בארץ ישראל (ראו [סידרא](#) באתר מחלקי המים), מציע שלוש אפשרויות: האחת, שיש כאן שיבוש מ-קע"ה ואז זה מתאים עם הירושלמי ומסכת סופרים המציין קע"ה סדרים. השנייה, שיש כאן שיבוש מ-תרע"ה והכוונה לפרשיות הפתוחות והסתומות שבתורה. והשלישית, שהמספר רע"ה מתייחס רק לפרשיות הפתוחות. וגם זה לא בדיוק לפי המסורות שבידינו.

⁵ שוב קרח מתחכם ומשה אינו עונה לו או שקרח ממשיך מיד וקופץ למסקנה.

⁶ דברי התוכחה של אליפז התימני לאיוב: "מה יקחך לבדך ומה ירצון עיניך". יש לב שלוקח חלק במצווה, לקיחה שבאה ממקום טוב ובנדיבות, כמו במשכן: "ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו" (שמות כה לב), "קחו מאתכם תרומה לה' כל נדיב לבו וביאה" (שמות לה ה), ויש לב שלוקח לפלגנות ולמחלוקת. יש מי שנותן (נוטל) את חלקו במפעל משותף, ויש מי שלוקח (נוטל) את חלקו והולך לו לדרכו. וכמו שאומרים חז"ל: "הלב יודע עם לעקל אם לעקלקלות" ([בדברינו בתשעה באב](#)).

⁷ היינו ממשפחת הקהתי שנשאו על כתפיהם לא רק את הארון כי אם גם את המנורה, השולחן וכו', כלי הקודש שבפנים.

⁸ כאן הטלית שכולה תכלת הופכת למעשה בפועל (בניגוד לבית שמלא ספרים שנשאר בגדר ניגוח מילולי/פלפולי). קרח ומאתיים חמישים האנשים שהקהל סביבו באים עטופים בטליתות שכולן תכלת ועומדים מול משה ואח"כ מול אהרן וקוראים תיגר על מנהיגותם. מכאן צמח הכינוי "טלית שכולה תכלת" לאדם שמתחזה כלמדין וצדיק שהאמת והצדק נר לרגליו, ובעצם אינו אלא מחפש שררה וכבוד. ראו שם בהמשך המדרש שמשה מנסה לפייס אותם והמדרש מדגיש שהתורה חסה על כבודם ולא פרסמה את שמותם, אבל כל זה ללא הועיל. משעה שעטה אדם על עצמו טלית שכולה תכלת, קשה כבר לדבר על לבו, על הלב שכבר נפלג והלך בדרך משלו. (השוו עם הביטוי "נתמנה אדם בראש ונטל טלית" בשמות רבה כז ט פרשת יתרו).

⁹ גם במדרש במדבר רבה ה"ל, בסימן ב שם, נזכר עניין הקנאה של קרח בחלוקת התפקידים בתוך משפחת הקהתי בין ארבעת הבנים של קהת אבי המשפחה, אלא ששם מובא עניין זה בדרשה נפרדת ואילו כאן יש המשכיות ברורה מעניין הקנאה, השררה והמינויים לתפקידים, לשאלות הלכתיות שקרח מערים על משה. כאן, הקשר הוא ברור יותר, בפרט במילים: "הריני חולק ומבטל כל מה שעשה ... קפץ קרח ואמר למשה וכו'". כל הטיעונים הלמדניים כביכול אינם אלא כיסוי לקנאה אישית והתורה – קרדום לחפור בה (ומי יודע כמה היו כאלה בתולדות עמנו במרוצת הדורות). למה לא טוען קרח את ענייני השררה בגלוי כמו שעשו דתן ואבירם? מה פשר המריבות הפנימיות בחוג המצומצם של אליטת הלויים עבור כלל העם? מדוע נגררו 'גדולי ישראל' משאר השבטים, הם

מדרש משלי (בובר) פרשה יא – סיבת העושר והסתת האשה

אמר ר' לוי: שני עשירים גדולים היו בעולם, אחד בישראל ואחד באומות העולם: קרח בישראל ואחד באומות העולם. ושניהם שמעו לנשיהם, ושניהם נפלו. קרח שמע לאשתו ונפל, הא כיצד? כשבא מבית המדרש אמרה לו אשתו: מה הִלַּךְ חידש לך? כשם שמה בבית המדרש? אמר לה: פירש לנו על מעשה התכלת.¹⁰ אמרה לו: מעשה התכלת מהו? אמר לה: כך דרש ואמר: נאמר לי מפי הגבורה שתעשו לכם ציצית על כנפי בגדיכם, וכדי שיהא חוט אחד תכלת, שנאמר: "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת" (במדבר טו לח). באותה שעה היתה משחקת ואומרת לו: ראו כמה הוא יושב ומשחק בכם, תדע לך שכן הוא אומר לכם: "על כנפי בגדיכם", אני עושה לך טלית שכולה תכלת.¹¹ מה עשתה? עמדה ועשתה לו טלית שכולה תכלת. נתעטף בה ועמד לפני משה.¹² אמר לו (משה לקרח): מה המעשה אשר עשית? אמר לו: אתה אמרת מעט ואני עשיתי הרבה.¹³ השיב ואמר לו: כתוב: "וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך" (דברים ו ט), בית שהוא מלא ספרי תורה צריך מזוזה או לא? א"ל: הן, אמר לו: ישמעו אזניך מה שפיך מוציא. א"ל משה: קרח, עברת על מצותיו של הקב"ה ונתגאית בעושרך.¹⁴

פירוש גור אריה במדבר פרק טז פסוק א – תלמוד ומעשה

ויש לפרש גם כן ששני הדברים היו על משה בלבד, והיו חולקים על המעשה, ועל התורה שהוא מלמד אותם לעשות. כלומר, בשני חלקים - שהם התלמוד והמעשה - אין אנו צריכין למשה. אם לקבוע בנו מעשה לעשות התורה, אין אנו צריכין לו, כמו שהטלית שהיא כולה תכלת פטורה מן חוט ציצית המביא לידי מעשה; ואם לקבוע בנו תלמוד תורה, אין אנו צריכין, כשם שבית מלא ספרים אין צריך מזוזה לקבוע תלמוד תורה באדם.¹⁵

ירושלמי סנהדרין פרק י הלכה א – מחלוקת על תורה שבע"פ¹⁶

רב אמר: קרח אפיקרסי היה.¹⁷ מה עשה? עמד ועשה טלית שכולן תכלת. אתא גבי משה אמר לו: משה רבינו, טלית שכלה תכלת מה שתהא חייבת בציצית? אמר לו: חייבת, דכתיב: "גדילים תעשה לך וגו'" [דברים כב יב]. - בית שהוא מלא ספרים מהו שיהא חייב במזוזה? אמר לו: חייב במזוזה, דכתיב: "וכתבתם על מזוזות ביתך

שנבחרו לשאת את ארון הברית על כתפיהם, לריב הפנימי של משפחת קהת? מדוע הם משתכנעים לעטות עליהם בפועל את הטלית שכולה תכלת? נראה שנגררנו לנושא אחר ועכ"פ שני המדרשים משלימים זה את זה, או שיש לקרוא את מדרש במדבר רבה ברצף החל מסימן ב ולא כמו שהבאנו מסימן ג לעיל. ראו איך רש"י בפירושו לפרשה יוצר מהכל עניין אחד.

¹⁰ זה הקשר בין סוף פרשת שלח לך הסמוכה המסתיימת במצוות ציצית (ראו דברינו [מצוות ציצית](#) שם), ובין עניין טלית שכולה תכלת במדרשים על קרח. וכבר עמדו על כך פרשנים ודרשנים רבים. ראו למשל דעת זקנים מבעלי התוספות במדבר טז א: "ולכך נסמכה פרשת ציצית לכאן לומר לך שעל ידי תכלת הוחזק המחלוקת". ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) במדבר פרשת קרח, שמתאר את כל המדרש שלהלן בתמצית: "ולמה נסמכה פרשת פורענות דקרח לפרשת ציצית? שכיון שאמר משה לישראל (במדבר טו) ועשו להם ציצית הלך ואמר לאשתו: ראי שחידש לנו משה מצוה אחרת לעשות ציצית על כנפי בגדינו ולתת על ציצית הכנף פתיל תכלת. אמרה לו הריני עושה לך טלית כולה של תכלת וכו'". כאן, התיאור הוא יותר ציורי. קרח חוזר משמיעת פרשת השבוע (אשתו כנראה נשארה בבית) ומספר לה מה קראו שם בתורה. כך נוצרה פרשת קרח בצמוד לפרשת שלח לך.

¹¹ ומי צריך את פתיל התכלת על הכנף?

¹² לפי נוסח זה, קרח לא פותח בדיבור, אלא נעמד לפני משה ומחכה שמשה יפנה אליו כפי שאכן קורה. אולי גם זה חלק מעצת אשתו.

¹³ שני גדילי פתיל תכלת ואני גדילים הרבה. משה לא עונה וקרח ממשיך לטיעון הבא.

¹⁴ יש מספר הבדלים מעניינים בין הנוסח הזה ובין נוסח תנחומא/ילמדנו לעיל שהקורא החרוץ ימצאם בנקל. אך נראה שההבדל המרכזי הוא כפול. הכנסת עושרו של קרח לדרשה (שזה נושא אחר מנין התעשר קרח והפך לסמל של עושר) ומקומה הדומיננטי של אשתו של קרח בפרשה. האשה היא "כמובן" הגורם המסית (שהרי "קרח פקח היה ומה ראה לשטות זו") - מה שבא אולי לסנגר מעט על קרח. ראו גם מסכת סנהדרין דף קי עמוד א (בתרגום לעברית: "אשתו של קרח אמרה לו: ראה מה משה עושה! הוא - מלך. את אחיו עשה כהן גדול. את בני אחיו עשה סגני כהונה וכו'"). ראו גם ההשוואה שם עם אשתו של און בן פלג שהצילה אותו מהמשך המחלוקת: "היינו דכתיב: חכמות נשים בנתה ביתה - זו אשתו של און בן פלג, ואולת בידה תהרסנה - זו אשתו של קרח". וכבר הרחבנו לדון בחלקן של הנשים בפרשה זו ובאחרות בדברינו [נשים חכמות](#) בפרשה זו. לעומת זאת, ראו הדרשות על כוחה של אשתו של קרח ודמותה החיובית שהצילה את בניה מהגיינוס: "אמרו רבותינו: אשתו של קרח כשירדה לגיהנם כיבת אותה" (במדבר רבה יח טו). וגם על כך הרחבנו בדברינו [בני קרח לא מתו](#) בפרשה זו.

¹⁵ הציצית מסמלת את המעשה ("וראיתם אותו וזכרתם וכו'") ואילו המזוזה את התלמוד, ולפיכך היא מיותרת בבית מלא ספרים. נלך כל היום עם טלית שכולה תכלת, נמלא את הבית עם ספרים, ומה אנו עוד צריכים? זו הסיבה שקרח בחר בשתי דוגמאות אלה. וכבר אמרנו: "קרח חכם גדול היה" ומטועני הארון ולא רצה "להכריע במחלוקת: תלמוד גדול או מעשה גדול, ראו דברינו [תלמוד ומעשה](#) בפרשת ואתחנן. ולהלן היה קרח גם עשיר: חכם, גיבור ועשיר.

¹⁶ סביר שירושלמי זה הוא המקור למדרשים הנ"ל. לעיל ראינו את הקומות השנייה והשלישית, נראה כעת את הקומה הראשונה.

¹⁷ גמרא זו דנה במשנה הפותחת את פרק חלק, פרק י, במסכת סנהדרין: "כל ישראל יש להן חלק לעולם הבא ואילו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים ואפיקורוס". רב מזהה את קרח כאפיקורוס ולהלן גם ככופר בתורה מהשמים.

וגוי" [שם ו ט]. אמר לו: בהרת כגריס מהו? אמר לו: טמא. - פרחח בכולו? אמר לו: טהור.¹⁸ באותה שעה אמר קרח: אין תורה מן השמים ולא משה נביא ולא אהרן כהן גדול. באותה השעה אמר משה: ריבון כל העולמים, אם נברא לארץ פה מששת ימי בראשית הרי מוטב; ואם לאו, ייברא לה מעכשיו: "ואם בריאה יברא ה'".¹⁹

רבי בחיי בן אשר במדבר פרק טז – חיבור לטענה "כולם קדושים"

... אמרו לו: טלית שכלה תכלת חייבת בציצית, אמר להן חייבת, התחילו לשחק עליו ... אמרו לו: התורה כולה מאתים ושבעים וחמש פרשיות וכולן אין פוטרות את הבית, ושתי פרשיות שבמזוזה פוטרת את הבית? דברים אלו לא נצטוו עליהם, ומלבד אתה בודאם.²⁰ וקרח מרוב חכמתו שאל שאלות אלו והיו מעין המחלוקת. ויש בכללם עוד רמז משל על ישראל, כי הקְּשִׁילָם לטלית שכולה תכלת ובית מלא ספרים. וְכִיּוֹן בזה (קרח) לומר כי ישראל שכולם קדושים וכולם חשובים מלאים מן המעלות, למה יצטרכו למשתררים ולמתנשאים עליהם? והמשיל המשתררים לחוט של תכלת ולמזוזה.²¹

מסכת מנחות פרק ד משנה א – אין התכלת והלבן בציצית מעכבים זה את זה

התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת. תפילה²² של יד אינה מעכבת של ראש ושל ראש אינה מעכבת של יד. הסולת והשמן אינם מעכבין את היין ולא היין מעכבן. המתנות שעל מזבח החיצון אינן מעכבות זו את זו.²³

¹⁸ ראו משנה מסכת נגעים פרק ח משנה ב: "בהרת כגריס ובה מחיה כעדשה, פרחח בכולו ואחר כך הלכה לה המחיה, או שהלכה לה המחיה ואחר כך פרחח בכולו, טהור". ראו מדרש במדבר רבה יט א פרשת חוקת (המבוסס על פסיקתא דרב כהנא פסקא ד פרה אדומה): "זאת חקת התורה ... מי יתן טהור מטמא לא אחד (איוב יד) ... תמן תנינן: בהרת כגריס באדם – טמא, פרחח בכולו – טהור. מי עשה כן? מי צוה כן? מי גזר כן? לא יחידו של עולם?". ושם עוד הלכות שהם בבחינת "נזירה גזרתי חוקת חקת" מה שמקשר אותנו לפרשת חוקת הסמוכה ולמצוות פרה אדומה.

¹⁹ וההמשך שם דברי ריש לקיש: "שלשה כפרו בנבואתן מפני פונרייה ואילו הן משה ואליהו ומיכה", על שלושה הנביאים שכביכול כפו על הקב"ה לעשות מעשים שלא כהוגן. ראו דברינו אם בריאה יברא ה' בפרשה זו. הסיום של הירושלמי בארץ שפצתה את פיה קצת מוזר שהרי זה שייך למריבה עם דתן ואבירם שאמנם התנהלה במקביל לזו של קרח אבל הייתה נפרדת. חשוב יותר הוא הסיום: "אמר קרח: אין תורה מן השמים ולא משה נביא ולא אהרן כהן גדול" וחשובה התוספת של השאלה על הנגעים, שמשום מה הושמטה במדרשים בהם פתחנו. הדין בנגעים מעצים מאד את דין התורה שבכתב ואחריה התורה שבע"פ שנמסרה לחכמים (ובימי משה גם התורה שבכתב נמסרה מפיו) – את הכח והסמכות לחוקק דינים ומצוות שלא תמיד עפ"י השכל האנושי 'הישר' ועל כך, עפ"י הירושלמי, קרא קרח תיגר. (ראו גמרא בבא מציעא פו ע"א המחלוקת במתיבתא דרקינא בין הקב"ה ובין כל החכמים שם לגבי דין בהרת, עד שבא רבה בר נחמני שהוא "יחיד בנגעים", מובא בדברינו לא בשמים היא בפרשת נצבים). כך או כך, את הרעיון שקרח קורא תיגר על תורה מן השמים (אפיקורס) מצאנו גם בפירוש העמק דבר בפרשת כי תשא, שמות לד כז, אבל בסגנון ובטון שונה: "כרתי אתך ברית. הברית שרמז הקב"ה על מעשה קרח דתן ואבירם כמו שביארנו לעיל, לא היה אלא על כח תורה שבעל פה שהיה בלבו של משה, כמבואר במדרש שם שהקדימו לשאול טלית שכולה תכלת אי חייבת בציצית בית מלאה ספרים אם חייבת במזוזה. וכשהשיב משה דחייבין – נחלקו. ולא נחלקו על גוף הפרשה שאמר משה ושכינה מדברת מתוך גרונו, אלא הבינו בשכלם כוונת הפרשה באופן אחר ממה שלמד משה, ומזה נשתלשל המחלוקת בעבודת ה' (250) איש". מחלוקת קורח וכל שאלותיו הלמדניות בהלכה לא הייתה מחלוקת על התורה בכלל וגם לא על כך שהשכינה מדברת מגרונו של משה, אלא על אופן פירוש התורה שבע"פ "באופן אחר ממה שלמד משה". קרח בדמות של צדוקי! האם מכון כאן הנצי"ב למשהו בן-זמנו?

²⁰ חזרנו למדרש במדבר רבה / תנחומא בו פתחנו. רבי בחיי בן אשר מצטט מדרש זה בהרחבה ומשם ממשיך לדבריו הוא. שימו אגב לב ללשון רבים "אמרו לו". במדרש. קרח מתעמת תחילה אישית עם משה ואח"כ מביא את כולם עטופים בטליתות של תכלת וכולם מתווכחים עם משה על טלית שכולה תכלת ועל בית מלא ספרים (לא על הבהרת שנזכרת כאמור בירושלמי ונשמטה במדרשים).

²¹ ראו באופן דומה פירוש גור אריה על רש"י במדבר טז א: "ויראה שלא היה קרח עיקר כוונתו על הטלית בלבד, אלא שהיה סבור שמשה ישיב טלית שכולה תכלת פטורה, והיה רוצה להשיב אם כן אין צריכין אנו לכהן גדול, כמו טלית שכולה תכלת פטורה מן הציצית, הכי נמי: כל העדה כולם קדושים, ואין אנו צריכין לכהן גדול". ואולי גם לא צריכים את משה כמנהיג. עם מושלם, כולם חכמים, כולם צדיקים, כולם "פילוסופים" (אוהבי חכמה) כאידיאל של יוון. אולי גם כאידיאל שמשה עצמו מייחל לו כאשר תחילה הוא שופט את כל העם בעצמו ואינו ממחר לבנות מערכת משפט, לשאלתו/עצתו של יתרו: "לא טוב הָדָבָר אֲשֶׁר אָתָּה עֹשֶׂה: נָבַל תֵּבֵל גַּם אֲתָּה גַם הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי כָבֵד מִמֶּךָ הָדָבָר לֹא תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדְּךָ", הוא עונה: "כִּי יָבֹא אֵלֵי הָעָם לְדָרֹשׁ אֱלֹהִים: כִּי יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלֵי וְשִׁפְטִיתִי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵּי אֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרָתִי" (שמות יח טז). העם ידע את החוקים והתורות וממילא יתנהג בהתאם ("עם סגולה"). ראו דברינו פרשת מינוי הדיינים בפרשת יתרו. ואולי גם כמו שמשה עונה ליהושע שמקנא לו בגין אלדד ומידד ומבקש לכלוא אותם: "וְיָמִי יִתֵּן כָּל עַם ה' נְבִיאִים כִּי יִתֵּן ה' אֶת רוּחוֹ עֲלֵיהֶם" (במדבר יא כט). האם אנו שומעים כאן, לצד הביקורת, גם איזו נקודת זכות קטנה לקרח (ועודתו)? כך או כך, ראו דברינו כולם קדושים בפרשה זו, שם הבאנו לצד פרשני המקרא (אבן עזרא, רמב"ן) שמגלים זכות-מה בטענה זו, ולצד גדולי ישראל שהשתמשו בביטוי זה לחיוב ולסניגוריה על עם ישראל, את דבריו הקשים של הרב קוק על "מעשה המפעל הקרחי בישראל", הוא השאיפה "להשטיח" את העולם ולדכא כל הבדלים בין אנשים, דעות ומעמדות, המקופלת בקריאה: "כולם קדושים".

²² תפילין.

²³ בסוף פרק ג במסכת מנחות דנה המשנה אילו מצוות ופעולות בבית המקדש מעכבים זה את זה, כגון שני שעירי יום הכיפורים או שבעת קני המנורה (שאי אפשר להביא שעיר אחד אם זה מה שיש, או להדליק במנורה של פחות משבעה קנים). הפרק מסתיים בשתי הפרשות שבמזוזה וארבע פרשיות שבתפילין וארבע הציציות (על ארבע כנפות הבגד) שגם הם מעכבים זה את זה ואי אפשר בפחות. בפתיחה לפרק ד הסמוך ממשיכה המשנה בדיני ציצית ותפילין ומציינת מה אינו מעכב (ומשם תמשיך המשנה לענייני מנחות ועבודת המקדש, מה גם שם אינו מעכב). בהקשר עם התכלת והלבן שאינם מעכבים זה את זה ראו פירוש ברטנורא שמסביר שלכתחילה "מצוה לתת שני חוטין של תכלת ושני חוטין של לבן, או חוט אחד של תכלת ושלושה חוטים של לבן" (על כל אחד

גמרא מנחות דף לח עמוד א – הלכת טלית שכולה תכלת

תניא: מצוה להקדים לבן לתכלת, ואם הקדים תכלת ללבן - יצא, אלא שחיסר מצוה ... דלא עבד מצוה מן המובחר.²⁴ התינוח לבן דאינו מעכב את התכלת, תכלת דאינה מעכבת את הלבן מאי היא?²⁵ אמר רמי בר חמא: לא נצרכא אלא לטלית שכולה תכלת.²⁶

איתמר נמי,²⁷ אמר ליה לוי לשמואל: אריזך,²⁸ לא תיתיב אכרעך עד דמפרשת לי להא מילתא: ²⁹ התכלת אינה מעכבת את הלבן, והלבן אינו מעכב את התכלת, מאי היא? אמר ליה: לא נצרכא אלא לסדין בציצית, דמצוה לאקדומי לבן ברישא.³⁰ מאי טעמא? "הכנף" - מין כנף, ואי אקדים תכלת ללבן לית לן בה.³¹ תינוח לבן דאינו מעכב את התכלת, תכלת דאינה מעכבת את הלבן מאי היא? אמר ליה רמי בר חמא: לא נצרכא אלא לטלית שכולה תכלת, דמצוה לאקדומי תכלת ברישא, דהכנף - מין כנף, ואי אקדים לבן ברישא לית לן בה.³²

מסכת מנחות דף מא עמוד ב – טליתות במגוון צבעים

תנו רבנן: טלית שכולה תכלת - כל מיני צבעונין פוטרין בה, חוץ מקלא אילן.³³ מיתביב: טלית אין פוטר בה אלא מינה, טלית שכולה תכלת - מביא תכלת ודבר אחר ותולה בה, וקלא אילן לא יביא, ואם הביא - כשר!³⁴

רבינו אליהו מזרחי במדבר פרק טז – קרח מתפלפל בהלכה

מארבע כנפות הבגד, אבל בדיעבד: "אין זה מעכב את זה, ואם נתן ארבעתן של תכלת או ארבעתן של לבן, יצא (ידי חובה)". ומסביר רמב"ם בהלכות ציצית פרק א הלכה ד: "והתכלת אינו מעכב את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת. כיצד? הרי שאין לו תכלת עושה לבן לבדו, וכן אם עשה לבן ותכלת ונפסק הלבן ונתמעט עד הכנף ונשאר התכלת לבדו כשר". מה לכל זה ולנושא שלנו?

²⁴ מרגע שהוכנסו ארבע החוטים (הגדילים בלשון התורה) לכנף הבגד, דרך המצווה הנאותה היא להתחיל בקשירתם /כריכתם בחוט הלבן ואח"כ בתכלת, לפי שכתוב בתורה: "וַיִּתְּנוּ עַל צִיצֵת הַכֶּנֶף פִּתִּיל תְּכֵלֶת". קודם המין שדומה לכנף הבגד, היינו לבן, ואח"כ פתיל התכלת. ראו רש"י בגמרא שם. רש"י עצמו סבור שכבר בהכנסת הפתילים לכנף צריך להקדים הכנסת חוטי הלבן להכנסת חוט התכלת. אבל תוספות חולקים ומסבירים שמדובר בסדר הליפוף והכריכה של החוטים. ראו גם הסבר רמב"ם בהלכות ציצית פרק א הלכה ז: "ולוקח חוט אחד מן הלבן וכורך בו כריכה אחת על שאר החוטים בצד הבגד ומניחו. ולוקח חוט התכלת וכורך בו שתי כריכות בצד כריכה של לבן וקושר וכו'".

²⁵ ניחא החידוש שאם התחיל וכרך את חוט התכלת קודם אין בכך פסול (הדרישה שלבן יהיה קודם אינה מעכבת אם התחיל קודם בתכלת), אבל ההפך, שאם התחיל וכרך קודם את הלבן (והתכלת לא מעכבת אותו), מה חידוש בכך? הרי תמיד מתחילים בלבן!

²⁶ התשובה: מדובר בטלית שהבגד העיקרי, זה שבכנפותיו / פינותיו (ציציותיו כהגדרת הרמב"ם בראש הלכות ציצית) מניחים את חוטי הציצית, הוא תכלת ולא לבן כפי שהיה כנראה מצוי במקומות מסוימים. במקרה זה, מה שכתוב בפסוק: "וַיִּתְּנוּ עַל צִיצֵת הַכֶּנֶף פִּתִּיל תְּכֵלֶת" - קודם המין שדומה לכנף הבגד (ראו הערה קודמת לקודמת לעיל) הוא כעת התכלת. מצווה מן המובחר במקרה זה הוא להתחיל בחוט התכלת. באה המשנה ואומרת, שאין דרישה זו מעכבת "התכלת אינה מעכבת את הלבן" ואם התחיל בכריכה בחוט הלבן, קיים את המצווה. ולא הבאנו את כל הדיון הזה (אנחנו קצרנו בסוגיה ולא נכנסנו למחלוקת רבי וחכמים שם), אלא להראות שיש מקרה בהלכה של טלית שכולה תכלת! זו לא סיטואציה קנטרנית שהמציא קרח. בדומה ל"כולם קדושים" לעיל. בימינו, הפך הביטוי "טלית שכולה תכלת" למשהו שלילי, אבל בהלכה הוא קיים (אלא אם נאמר שיש בזה ענין של "מיחזי כיוהרא"). אבל בלחט המחלוקת של קרח ודברי הלגלוג שלו, לא היה טעם שמשה יתחיל להסביר לו כל זאת וללמד אותו פרק בגמרא מנחות

...

²⁷ הגמרא באה לחזק את מה שכבר למדנו ממעשה שהיה.

²⁸ כינוי של כבוד, שליו מכבד את שמואל. ראו רש"י: "אריזך כמו מלך". ושייניזלץ מקשר כינוי לזה לשם אחד המלכים שבאו מהצפון להילחם עם אברהם: "אריזך מלך אלסר", וגם עם כינוי הכבוד "אבא אריכא" (שניתן לרב שהיה אכן אדם גבוה והוא שייסד את ישיבת סורא).

²⁹ לא תשב על רגלך עד שתפרש / תסביר לי דבר זה. נראה שהכוונה לישיבה מזרחית בשיכול רגליים על הרצפה.

³⁰ סתם סדין הוא לבן (רש"י שם).

³¹ אין הדבר גורע.

³² הכל לפי מה שביארנו כבר לעיל. בטלית שכולה תכלת, שהיא ההפך מסדין שהוא לבן, מצווה מן המובחר להתחיל בכריכה עם פתיל התכלת. ואם רצה קרח להמשיך ולנגח את משה, יכול היה כמובן לשאול: וטלית שחציה לבן וחציה תכלת, עם איזה פתיל להתחיל בכריכה? לבן או תכלת? ואל תגיד לי משה שבדיעבד זה לא משנה כי "התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת", אני קרח רוצה לקיים את המצווה מן המובחר! שוב, מזל שקרח לא הכיר את הסוגיה הזו בגמרא.

³³ בטלית שכולה תכלת צריכים להביא חוט תכלת, כצבע הבגד, אבל כל שאר החוטים יכולים להיות בכל צבע אחר, חוץ מצבע 'קלא אילן' שצבעו דומה לתכלת. ה"לבן" במקרה זה הוא שם קוד לכל צבע אחר (ראה "סדין") ונראה שעניין זה יכול להתאים למדע האופטיקה שלבן מכיל את כל הצבעים. (בסיבוב מהיר של גלגל שמכיל את כל הצבעים רואים לבן וכן ההפך שצבע לבן מתפרק לצבעי הקשת במנסרה).

³⁴ הגמרא שואלת מברייטא שמשמע שצבע 'קלא אילן' כשר בדיעבד ועונה שם מה שעונה (שתלוי במספר החוטים ראו שם). לעניינינו, אגב הדיון בטלית שכולה תכלת, מחדשת הגמרא כאן שהטלית, הבגד העיקרי, יכולה להיות במגוון צבעים ולא רק לבן או תכלת. ראו רש"י על אתר: "אם אדומה היא יטיל בה שני חוטים אדומים ושני חוטים תכלת וכן שאר גווניו". ורמב"ם הלכות ציצית פרק ב הלכה ח: "טלית שהיא כולה אדומה או ירוקה או משאר צבעונין, עושה חוטי לבן שלה כעין צבעה: אם ירוקה ירוקין אם אדומה אדומין. היתה כולה תכלת עושה לבן שלה משאר צבעונין חוץ מן השחור מפני שהוא נראה כתכלת, וכורך על הכל חוט אחד תכלת כדרך שעושים בשאר ציציות שאינן צבועין". כאילו נעלם הלבן בטלית שבטלית! מזל שקרח לא הכיר גם את הסוגיה הזו במנחות, כי אחרת היא שואל גם על טלית שכולה אדומה או ירוקה ...

ומה שאמר "חייבת בציצית או פטורה", אינו רוצה לומר חייבת להטיל ציצית בכנפיה או פטורה. דמה ענין ציצית עם התכלת? מצות ציצת מצוה בפני עצמה, ומצות תכלת מצוה בפני עצמה! אלא הכי פירושו: חייבת להטיל התכלת גם בציצית שלה ואינה נפטרת עם התכלת של הטלית, או לא? וזה דומה למה שאמרו בתנחומא: שאמר קרח למשה: "בית מלא ספרים חייב במזוזה או פטור".³⁵

מתוך אתר האקדמיה ללשון העברית, פרשת קרח

טלית שכולה תכלת היא משל לדבר מושלם שאין בו שום פגם, בייחוד מבחינה מוסרית. השימוש הרגיל בביטוי הוא בשלילה או באירוניה, כגון "תפסיק להאשים את כל העולם. גם אתה לא טלית שכולה תכלת". מקורו של הביטוי במדרש המבוסס על פרשת קרח ועל סמיכותה למצוות הציצית שנאמרה בסוף הפרשה הקודמת. לפי מדרש זה לאחר שנצטוו ישראל על מצוות הציצית יצא קורח נגד משה בשאלות של קנטור: "אמר ליה [אמר לו] קרח למשה רבינו: טלית שכולה תכלת, מהו שתהא פטורה מן הציצית? אמר ליה משה חייב בציצית! אמר ליה קרח: טלית שכולה תכלת אינה פוטרת עצמה, וארבעה חוטין פוטרין אותה!" (ילקוט שמעוני, על פי ירושלמי ומדרש רבה).³⁶

שבת שלום

וקיץ טוב

מחלקי המים

מים אחרונים: אם נחזור לסקור את אזכור המונח טלית שכולה תכלת בתלמודים: הבבלי והירושלמי, נראה יש כאן הבדל מעניין ביניהם. בתלמוד הירושלמי אין דיון הלכתי על טלית שכולה תכלת, כפי שמצאנו בתלמוד הבבלי, אולי משום שאין תלמוד ירושלמי על סדר קדשים אליו שייכת מסכת מנחות. מאידך, במסכת סנהדרין, בדיון על מי שיש או אין לו חלק לעולם הבא, מתייחס הירושלמי לטלית שכולה תכלת בהיבט האגדי של מחלוקת קרח, וממנו שאבו מדרשי התנחומא למיניהם. בתלמוד הבבלי, אין אזכור לדרשה זו שבאגדה. הבבלי תפס מונח זה להלכה והירושלמי לאגדה ולענייני פרשת השבוע.

³⁵ הרא"ם לא מתחשב בהערתנו בהומור לעיל, שמזל שקרח לא הכיר את הסוגיות בגמרא הנ"ל, אולי הוא גם לא מתחשב כאן בדברי הירושלמי שקרח קרא תיגר על התורה מן השמים ועל תורה שבע"פ הנדרשת בבית המדרש של משה וממשיכיו לאורך הדורות. ברור לו שלא ייתכן שקרח לא ידע את הגמרא ואת ההלכה שיש מצווה בציצית ויש מצווה בתכלת ואחת לא מבטלת את השנייה. קרח חכם גדול היה ומטועני הארון. קרח רק הסתפק במקרה שהטלית כולה עשויה מתכלת אם עדיין יש לשלב גם חוט פתיל תכלת בחוטי הציצית, או שמא מספיקים חוטי לבן? נראה שבדקדוקי הלכה אלה, אבדנו קצת את הביקורת על מעשיו של קרח ואת הניסיון לחשוף את צפונותיו הלא-ישרות. בני קרח נכנסו לספר תהלים והוא עצמו, לדיונים הלכתיים.

³⁶ בימינו, הפך 'טלית שכולה תכלת' לביטוי של לגלוג וניגוח, בבחינת: תראו מי שמדבר, הצדיק-תמים הזה! הבסיס הוא בוודאי המקורות שהבאנו ובעקבותיהם הספרות הרבנית לדורותיה, בהלכה ובאגדה, אבל שם עדיין אין זה לשון קנטור. לא מצאנו במקורות המסורתיים שימוש בביטוי במובן של צביעות, צדקנות וכו'. נראה שהביטוי התחדש ככה בספרות החדשה, המשכילית ומשם עבר גם לחרדית. ראו למשל אברהם שמואל שטיין, אדרת אליהו: "... הרשעים והפריצים, עסקניהם ופעיליהם ותומכיהם אף על פי, ואולי דווקא משום, שיש מהם המתעטפים בטלית שכולה תכלת ומדקדקים כאילו במצוות קלות כבחמורות". ראו כדוגמה נוספת דברים שכתב משה אתר (אטינגר) לכבודה של השפה העברית ועל הסכנה בלימוד בליל שפות במקום שפה ראשית אחת: "אל נשכח כי לא רק למידתה של שפה זרה, אלא גם ידיעתה אינה טלית שכולה תכלת; כי עצם הרב-לשוניות יש בה לא רק תועלת לאדם אלא גם הכבדה". וכעסו של אלחנן ליב לוינסקי, מחשבות ומעשים, על אירופה של תקופתו: "אפשר היה לחשוב, שאירופה היא טלית שכולה תכלת, צדקנית, צנועה, רחמנית, רכת-לבב ורפויית-עצבים". (נשמע רלוונטי...). ראו גם דברי ביאליק בנאום על מנדלי מוכר ספרים שהואשם שלא דיבר עברית: "אני קורא לו המחיה של הלשון העברית והחובב שפת עבר הגדול ביותר, למרות זה שלא דבר עברית. אל נא תמודו (תמדדו) אמנים כמוהו בקנה-מדה רגיל. הוא הוא הלשון עצמה, לפי שהלשון זורמת בדמו. טלית שכולה תכלת פטורה מן הציצית ...". ביאליק מן הסתם ידע שאלה דברי קרח ולא משה ושאחרים כבר אמצו מטבע לשון זו ללגלוג וניגוח, אבל זה לא הפריע לו לשבח את מנדלי מו"ס ולהכתירו לחיוב כטלית שכולה תכלת. ועוד דוגמאות למכביר ניתן למצוא באתר [פרויקט בן יהודה](#) שמאד מומלץ.